

PARKO

LEDAKALNIO

LEIDŽIA LTSR NACIONALINIO PARKO DIREKCIJA

Leidžiamas nuo 1984 m.

1986 m. kovo 26 d.

Draustinių zonoje

Pas mus yra 15 draustinių. Jie pagal paskirtį suskirstyti į hidrografinius, hidrologinius, geomorfologinius, botaninius-zoologinius, kultūrinius ir gamtinius-kultūrinius. Draustinių zona skirta vertingesnių parko gamtos ir kultūros turėti — vandens baseinui, geologiniui dariniui, faunos, augalų bendrijai, senovinių kaimų — apsaugai. Draustinių išsidėstę nuo šalėse parke vietose, kuriose išliko palyninti mažai sukultūrinti gamtos kampelių. Hidrologiniai-hidrografiniai draustinių užima: 16 proc. parko draustinių ploto. Juos sudaro Bukos, Pliaušės upeliai, Tauragnos upelio dalis, Dringio-Asalnų ilankos ir Baluošo ežero Ilgasalė. Pliaušės ir Bukos upeliai vingiuoja per Ažvinčių ir Minčios sengires. 7 km ilgio Pliaušės upelis išteka iš Pliaušio ežero ir savo vandeniu varo į Almajos ežera, o Bukos upelis susijesia 8 km tarp Baluošo ir Uteneikiškės kaimų. Jų slėniai yra pelkėčiausi, ir tai reguliuoja upelių vandeninguamą. Nedidelis 4,7 km ilgio Tauragnos upelis išteka iš Tauragno ežero ir savo vandeniu neša į Pakaso ežerą, kuris telkšo net 24 m žemiau už Tauragno ežerą. Tauragna — srauniausias upelis parke. Jo atkarpa tarp Tauragno ežero ir Stripeikų kaimo teina į hidrologinį draus-

tinį, kuriame upė jautriai reaguoja į kritulių kiekį. Dringio-Asalnų ilankos yra opa parko vandeniu vieta, nes čia pakrančių išraižymas pats didžiausias. Gausu čia ir neigiamų reljefo formų: ežerų guolių, užtekių, pusiasalių, pakrantės griovių ir raguvų. Šių draustinių zonai priskirta ir Baluošo ežero Ilgasalės sala, kurioje yra 7,7 m gylis ir 0,3 ha dydžio ežerėlis.

Geomorfologinis draustinių parkas yra vienas. Tai retas Lietuvos geologinės formas status Siliniškių gūbrys. Jis 30—40 m gylyje nugrimzdės į vandenį ir dar 50 m iškilięs virš jų. Siliniškių gūbrys vertingas estetiniu atžvilgiu ir yra ledyninio laikmečio iudininkas. Jo reljefas gubriuotas-kalvotas. Kalvų virtinė tėiasi iš pietų į šiaurę, pradedant Ledakalnio kalva ir baigiantis jų virtinei Pakaso ežero gale. Iš ši kalvyną įeina ir Ginučių bei Papiliakalnės piliaukalniai, kurios rytiniai ir vakariniai šlaitai statūs, 16—20 m aukščio. Gūbrys skiria Ukojo, Pakaso ir Almajos, Linkmeno ežerus. Jis taip pat mena gilia senovę. Prie Ginučių piliaukalnio surinkti brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos pavyzdžiai rodo, kad žmonės čia gyveno II—I a. pr. m. e.

J. CEPONIENĖ

Vyr. mokslinė bendradarė

Upinio bebro takais

Upinis bebras nacionaliniame parke labai plačiai išplitęs. Jo veiklos pėdsakų surasime beveik visuose ežeruose ar upeliuose. Bebras — stambiausias graužikų būrio atstovas Lietuvoje. Kitai graužikų būryje — voverės, miegapelės, pelės — tikri mažyliai pries bebrą, išaugantį iki 90—100 cm ilgio. Parke bebrai turi geras salygas sekmingai veistis, pakanka vandens telkinį ir maisto. Bebrai veda klasikinį gyvenimo būdą. Vienerius metus gyvenę pasirinktoje vietoje, kitaip metais jie gali išsikelti į kitą. Dėl šios priežasties pasidaužinę bebrų išsklaidė po visą respubliką, kai pokario metais buvo atvežti į Voronežo sritys ir paleistos keliose Lietuvos vietose. Manoma, kad bebrai yra naktiniai gyvūnai. Tačiau ten, kur vyrauja ramybė, medžius verčia ir užtvankas

jie stato dienomis. Bebrai žolėdžiai. Vokiečių bebrininkai nustatė, kad šie žvėreliai maitinasi apie 140 rūšių žoliniais ir sumedžiusiais augalais. Tuo tarpu mes išprate galvoti, kad bebrai minta vien medžių žievę ir šakelėmis. Vasara jų veikla nežymi arba nepastebima, užtart paskutinių rudens mėnesių bebrai ruošia maisto atsargas žiemai — prie gyvenamuų urvu ar trobelių tempia medžių šakas su pumpurais. Tuo metu atliekama bebrų apskaita pagal L. Lavrovo metodiką. Jos esmė tokia: atsižvelgiant į nugraužtų medžių skaičių, maisto sandėlyje kiek, nugraužimų plotį pakrantėse, urvu gausumą arba trobelių dydį, nustatomas bebrų šeimos dydis. Šeimoje gali būti iki 11—12 žvėreliai, bet parastai būna mažiau — 2—4, 4—7, o dažnai gyvena ir pavie-

IGNALINOS KEB REFERATAI

Pastaruoju metu visoje Europoje pastebimas didelis susidormėjimas senovinės technikos paminklais. Ir mūsų respublikoje yra nemaža muziejų, kurie eksponuoja, ką mūsų seneliai sukūrė lengvindami savo darbą, primityviais įrankiais ir natūraliomis medžiagomis pasiekę didelį techninį išradigumą, kūrybiškumą ir fantaziją. Turime senovinių laikrodžių, fotografijos, aviacijos, arklio ir kt. muziejus. Tačiau vandens malūnai liko nudžalyje. Pasak prof. Č. Kudabos, kad ir labai gaila, bet malūnų muziejaus, kuriame galėtume susipažinti su visais darbais, atliekamais vandens bei vėjo malūnuose, iki šiol neturiame. Šią spragą iš dalies užpildo Rumšiškių etnografinio muziejaus ekspozicija, bet ji neipina ir neatspindi liaudies techninės kūrybos įvalrovės.

Vandens malūnai Lietuvoje minimi jau kryžiuočių antpuoliu aprašymuose. Iš kronikų žinoma, kad 1387 metais Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila užrašė Vilniaus vyskupystei Tauragnus bei aplinkinės žemes su jose esančiais malūnais ir kitais turtais.

Krintanti vandens energija buvo naudojama ne tik grūdų malimui, bet ir miško medžiagai pjauti, milui velti, kalvystėje ir kt. Vandens malūnas — sudėtingas įrenginys, kuris naudojamas ne tik pagal pa-skirtį, bet ir turėjo netrukdyti

Vandens malūnai

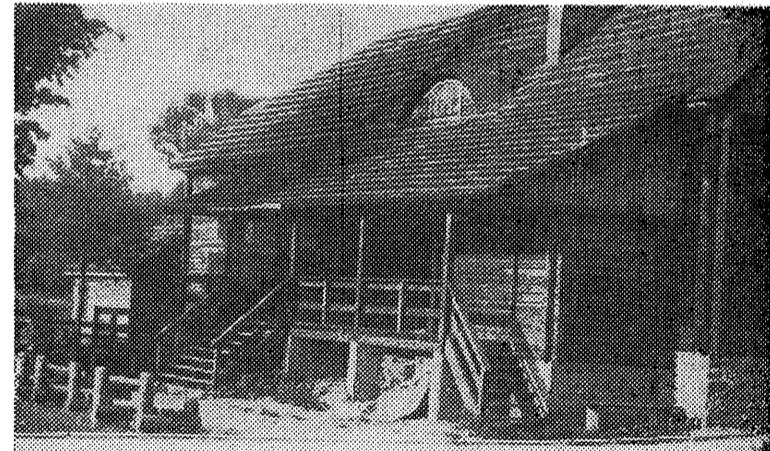
sielių plukdymui, taip pat neleisdavo drenuoti ežerų, jeigu jie būdavo upės aukštupyje. Todėl malūnų pakeltas vanduo formuodavo upių ir ežerų krantus, augmeniją, gyvūniją, praturtinėdavo vietovaizdį peizažiniais elementais. Tai ypač matoma nacionaliniame parke. Cia vandens malūnai organiskai susilieja su šio krašto landšaftais. Vandens malūnai yra išskirtinėje padėtyje. Jie nėra ryškūs savo architektūra ir yra nuošaliai nuo gyvenviečių (su nedidelėmis išimtimis), priderinti prie aplinkos.

Nac. parko vandens malūnai išskirtini tuo, kad jie restauruoti ir pritaikyti rekreacijai. Malonus faktas: beveik kiekviena-

me malūne palikta nedidelė techninės dalies ekspozicija su pažindina lankytojus su technikos paminklų pagal pagrindinę paskirtį. Šias ekspozicijas reikėtų praplėsti. Nac. parke yra šie vandens malūnai: Gaveikėnų, Ginučių, Minčios, Pakaso (ant Tauragnos upelio), Pakretuonės (ant Kretnėlės upelio), Siliūnės (ant Sventelės upelio). Daabar malūnai priklauso skirtinėms organizacijoms, kurių lėšomis jie buvo restauruoti. Gai- la, kad tik Minčios malūnui restauratoriai yra surinkę kraštoto- rinę ir istoriografinę medžiagą.

E. LESKEVICIUS

V. ŠAKALIO nuotraukoje:
Ginučių malūnas.

nai bebrai.

Kai išskuria stambi ir stipri šeima, nukentėja ne tik medžiai. Parke yra tokiai pavyzdžiai. Baltelės ir Bivainiškio ežeruose gyvena 6—7 bebrai. Užtenken ištekantį upelį, vandenį Baltelės ežere pakelė apie 60 cm. Apsemti smėlio krantai ėmė plautis, slinkti žemyn. Be to, smėlinguose krantuose bebrai išrausė nemažai urvu. Iš kiaurymės slenka aplinkinis gruntas, atsiranda gilios ertmės ir įdubos. Dėl to bebrai ežeruose su netvirtais krantais yra nepageidaujamai. 1980 m. Dringio ežero rytiname krante bebrų šeima „nukirto“ 10 beržų apie 30 cm storio. Naujų medžių pamainos teks laukti keletą dešimtmecių. 1978 m. rudenį prie Labokaršio ežero bebrai nuvertė 45 cm storio drebulę. Tai pats storius asmens, bebrų nugraužtas parke. Drebulų žievė ir šakelės — skanėstas bebrams. Nesant jų, bebrai parke graužia šermukšnus, gluosnius, beržus, lazdynus, alksnus. Ši rudenį prie Prūdo ežero teko pamatyti ir šviežiai nugriaustus ąžuolus.

Dažnai suguldė ir pušis — varianti smala bebrams, pasirodo, ne kliūtis. Nugriovę medžių smulkesnes šakas sutempia po vandeniu prie urvu ir trobelių. Urvas, kurio išėjimas būna vienuomet po vandeniu, esti krante, aukščiau vandens lygio. Cia bebrų šeima turi gūžta, kurioje žiemoja. Jei krantai žemi, bebrai iš šakų ir dumblu krauna trobelę; jis yra urvinės gūžtos pakaitalas. Stamblausia parke aptikta bebrų trobelė buvo 1978 m. rudenį Labokaršio ežero krante. Ji buvo 5,2 m. pločio. Bebrai — garsus užtvankų statytojai. Užtvanka, sukranta iš šakų, žolės ir supresuota dumblu, nepraleidžia vandens ir atlaiko jo spaudimą. Pakelė vandens lygi, bebrai sudaro didesnes galimybes rausti urvus, apsaugo trobelės ir pan. Stambausią užtvanką turėjome Minčios upėje prie to paties pavadinimo kaimo. 5 metus upės vanduo šniokštė per 12 m ilgio užtvanką. Cia gyveno 9—11 bebrų šeima. Pernai bebrai upė paliko. Ir kitose parke vietose siemet užregistruotas žymus be-

bru skaičiaus sumažėjimas. Jie paliko ir Žeimenos, Klauno, Kretnėlės upes, tik vienės žvėreliai veiklos pėdsakai aptikti Utenio, Uteneikiškio, Lūšių, Laukojo ežeruose, o tokiuose anksčiau „bebriniuose“ ežeruose kaip Asekas, Almajas, Pakasa, Balciukas, Baltys (Obelų rage) — šiemet žvėreliai visai nežiemojo. Siek tiek — po 3—4 bebrus — žiemoja Ukojyje, Dringyje, Asalnykštyste, Žeimeneje ir Baltijoje šalia jo.

Bebrų gausumas ir pasiskirstymas parke stebimas nuo 1979 metų.

Jų dinamiką galima pa-

vaizduoti tokiais duomenimis:

1979 m. — 44, 1980 m. — 69,

1981 m. — 78, 1982 m. — 47,

1983 m. — 42, 1984 m. — 52,

1985 m. — 38.

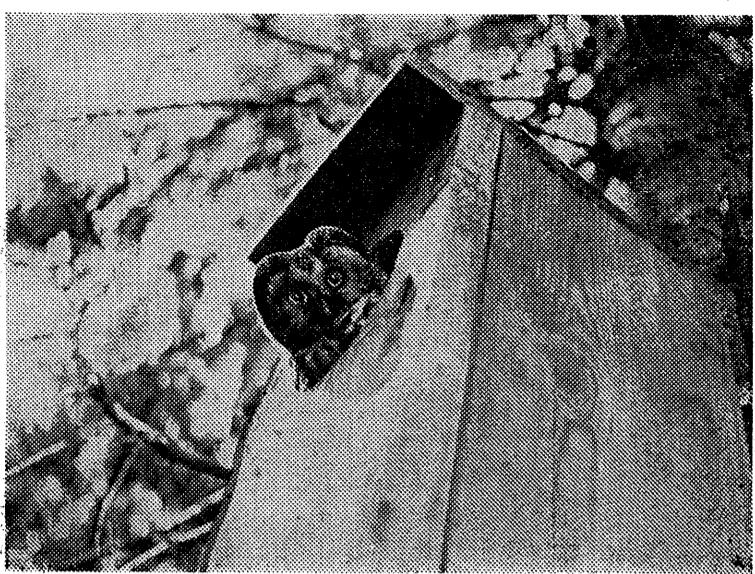
Galbūt žvėreliams pakenkė ypač rūsti praėjusi žiema. Daibartinis bebrų gausumas parke, manyčiai, optimalus. Kai jų pa-

gausėja iki 70—80, žalia aki-

vaizdi, juolab, kad parke bebrai medžiojami, taigi savireguliacijos procesas turi didelės reikšmės.

B. SABLEVICIUS

RETŪJU PAUKŠČIŲ BŪKLĖ

Atbudimo mėnuo

Tokiu vardu galima pavadinoti kovą. Dar nė vieno paukščio, sugrižusio iš pietų, neturime, bet miškas jau gyvas. Dieną skambia zylės ir geniai, o naktį savo veiklą pradeda pelėdos. Parko miškuose įdomiausios ir „vertiginiosios“ yra lututės. Būdamos respublikoje retais paukščiais, pas mus jos gausiasios iš pelėdu. 1979—1982 metais Kazitiškio girininkijoje 1 patineliui teko vidutiniškai 250 ha miško. Patinelių skaičius visada lieka nežinomas dėl skirtingos elgesenos, o lizdai surandami ne visi. Lututių balsai girdimi nuo vasario mėnesio iki lapkričio. Buvo rasta 12 lizdų, išauginus 22 jauniklius. Ankstyviausia dėtis užregistruota IV. 13., vėliausia — VI. 2. (Lututė gali dėti antrą kartą, todėl galimos tokios vėlyvos dėtys). Lututės per-

inkiluose ir juodujų meletų uoksuose. Todėl svarbu išsaugoti uoksinius medžius kalp gvenančiosios vėtos sudėtinę dalį. Parke lututės gvena visų girelininkų plotuose. Mažiausiai joms tinka gryni pušynai. Šiuo pelėdu vieta miško biocenozėje aiškiai apibrėžta: jos išima iš miško „apyvartos“ didelius kieklius smulklių žinduolių (net kukliais paskaičiavimais 5 narių šeima per metus turi sugauti apie 4600 pelinių graužikų ir kirstukų), kurie palaiko tam tikrame lygyje antžeminę ir dirvožemio bėstuburių fauną. Smulkiausiais paukščiais lututės minta žiemą, bet tai yra tik priedas prie pagrindinio maisto. Naturałus pelėdu priesai — kiaunės ir vištvanagiai.

B. SILOKAS

B. ŠABLEVICIAUS nuotr.

Kalbant apie Tauragną neįcia kyla noras jį palyginti su visame pasaulyje išgarsėjusiui Baikalu. Dėmesin krinta jų panasi, tauro ragus primenant formą ir išskirtinai didelius gylis (Tauragnas — 60,5 m, jis yra giliausias Lietuvoje; Baikolas — 1620 m, giliausias pasaulyje). Lyginti šiuos ežerus, aišku, galima tik salyginai, turint minėtyje Lietuvos ir viso Tarybų Šiaurės teritorijų dydžių santykį. Nevalia juk užmiršti, kad Baikolas galėtų vandens pripildyti net 25 tūkstančius Tauragnų.

Aitidžiai pasižiūrėjus išaiškėja, kad Tauragną palyginimas su Baikalu turi daugiau pagrindo, nei iš pradžių gali pasiodyti. Baikolas garsus ne tik savo dydžiu ir gyliu, bet ir vandens svarumu. Mažai kas Lietuvoje žino, kad Tauragną vanduo irgi ypatingas ir ne tik švarumu, bet ir skoniui... Pastacius Utenos alaus kombinatai, specialistai iš Čekoslovakijos, ištyre daugybės artezinių šulinų ir aplinkinių ežerų vandens savybes, patarė vandenį alaus gamybai imti būtent iš Tauragno. Palygindami Tauragną su Baikalu, galime išvesti ir tokią lygiagretę: iš Tauragno išteka vienintelė Tauragna, kaip kad iš Baikalo vienintelė Angara. Vienok šis palyginimas jau ne visiškai tikslus. Hidrologai nustatė, kad šis aukščiausias iš visų nacionalinio parko ežerų iškilęs galiūnas (138 m. a. a.) savo vandenis atiduoda ne tik Tauragnos upeliui, bet ir požeminiu keliu Pliaušės, Šaminių ežerėliams ir Pakaso ežerui.

Pasipildo Tauragnas, pri-glaudamas savyje kelis nedidelius upeliukus, begalę požeminių šaltinių ir po lašelį sučiulpdamas iš debesų. Tauragnas turi savyje sukaupęs 96 mln. kub. m vandens, — tai tiek pat, kiek jo turi antras pagal dydį Lietuvoje Dysnų ežeras, nors jo plotas didesnis už Tauragno net 4,5 karto. 3,3 karto Tauragnas talpesnis už Nacionalinio parko ežerų milžiną Dringį. Tokią ga-

lybę pavyko sukaupti dėl dubaklio, kuriame jis glūdi, gilumo. Vidutinis ežero gylis — 18,7 m.

Zaliai vingiuoti ežero šlaitai nyra i vandenį visoje 24 km ilgio kranto linijoje. Tokiam ilgam ežerui tai visiškai nedaug. Plačiausioj vietoj ežero krantai nutole vos per 1,1 km. Todėl Tauragnas primena aukštaiškrantais iš vakaru i rytus platėjančią upę.

Tauragnas, kaip ir visi gilius ežerai, apipintas nuostabiom legendom ir neįtikėtinausiai paskojimais. Dvi iš legendų aiškina ežero pavadinimo kilmę.

Kita legenda Tauragno ežero ir Taurapilio kalno vardus sieja su kunigaikščiu Tauru. Zuvių jis kovos ugnyste, ginant ežero pakrantę stovėjusią pilį nuo kryžiavii.

Su Tauragno ežeru susijusi ir viena iš legendų apie Moką. Tai riedulys, tarsi milžiniškas karžygio šalmas, iškylantis iš žemės pusiaukelėje tarp Minčios ir Tauragnų. Pasak vietinių gyventojų, atsirades jis tais laikais, kai šventuose gojuose supokšejo aistrūs kirviai ir apgaflėtinų skebdvėlų krūvomis virto akmeniniai aukurai. Taurapilio papédėje gyvenęs žvejys, dėl savo

aplinkes atgarsis. Vos keli kilometrai nuo Taurapilio tebegyvoja Sélos kaimas, kuriame užrašyta legenda apie Taurapilyje palaidotą Sélos kunigaikštį. Kalbininkas K. Büga tvirtina sélius gyvenus Tauragną apylinkėse dar XIII amžuje. Apie tam tikrą velyvesnių sélių plitimą i vakarus nuo jų pagrindinio kamieno, anot lingvisto J. Kuškio, liudija latvių dialektologijos duomenys.

Aišku, Tauragnas turtingas ne vien tyru vandeniu ir legendom. 1985 metų vasario mėn. 20 d. laikraštyje išspausdinta žinutė, kad Tauragne sugautas neregėto dydžio sykas. Sykai Lietuvoje dažniausiai išauga 35—50 cm ilgio, 0,4—1,5 kg svorio. Tauragniškis sykas — 4 kg 20 g, jo ilgis — 76 cm, amžius — 14 metų. I Tauragną sykluku buvo suleista 1958 ir 1963 metais. Tad šis — jų palikuonis. Tai rodo, kad sykai — vertigos lažišinės žuvys — Tauragine prigijo ir veisi. Kasmet Tauragne sugaunama apie 2,5 tonos žuvies. Tai vienas iš nedaugelio Aukštaitijos ežerų, kur dar vykdoma gėlytė ežerų silkės — seiliavos žukė.

Kad ir koks gilus Tauragnas, bet jo turtai ne begaliniai. Ta supranta ir Ignalinos žvejai. 1962 metais i Tauragną suleista 51200, 1968 m. — 36000, 1983 m. — 168000, 1985 m. — 67940 vienetų ungurių jauniklių. Be sykų ir ungurių, Tauragine dar veista ripus.

Mokslinkus sudomino ir kiti šiaip jau dažniausiai nepastebimi Tauragno gyventojai. Savo giluminėje zonoje Tauragnas išsaugojo nuo ledynmečio kai kurių ekologines salygas ir ledynmečiu gyvenusios faunos atstova — reliktinių vėžiagyvių šoniplauka palasėja.

A. GORODECKIS

Numeri spaudai paruošė B. ŠABLEVICIUS.

Rinko ir spaudė Utenos sp. Nr. 275. Tiražas 50.

lémis apkaltos durys ir nedidelis langelis. Antrą aukštą, atskirtą nuo pirmojo stogiu, supa atvira, žema, itin dekoratyvi arkada. Beje, Palūšės varpal — respublikinės reikšmės dailės paminklai. Jie žalvariniai, papuošti barokiniais ornamentais, atlieči 1757 ir 1779 metais.

Palūšės varpinė pasižymi gražiomis fasadų proporcijomis, turtingomis formomis. Ypač vertinges originalus jos tūris: aštuonkampių su atvira arkada varpinė Lietuvoje daugiau nesutinkama.

Palūšės bažnyčios drauge su varpine sudaro vieną gražiausią Lietuvos medinės architektūros ansamblį. Glaudžiai suseteti su landschaftu, kukių, bet ryškių formų ansamblio pastatai byloja apie senųjų liaudies meistru darbštumą ir talentą.

Palūšės architektūros ansamblis yra vienas populiarus mūsų respublikos turistinių obektų.

E. ANDRASIŪNIENĖ
Rajono kultūros paminklų apsaugos vyr. metodininkė

Žiedai sniege

Mūsų miškuose yra toks krūmelis, kuris, atrodo, labai nekenčia žemos — ima ir praeista, vos tik pajutės pavasariniu oro kvapus. Tai raudonžiedis žalčialunkis. Jo žiedai išsiškleidžia, kai aplinkul tebera sniego šūsnys. Nuostabus prisitaikymas prie pavasario naktų šalčio: žalčialunkis neturi lapų, o žiedai atsalingo nebijo. Lapai išaugas, oru atsiliaus. Miela aikiai šio krūmello išvalzda. Žievė šviesiai ruda, pulkūs, tarytum alyvu, žiedai, o uogos šviečia skalsčiausiu raudonumu. Žiedai violetiskai rožiniai, kvepia vanile, apkiub belapes šakeles. Niūriame eglyne, kai aplink nei žolės, nei juodos žemės nematyti, žalčialunko žiedai atrodo pasakiškai! Beskubėdamas jis pražysta net lapkičio mėnesi, mat, žiedus sekantiems metams sukrauna iš rudens, o jei ruduo ilgas — ima ir sumaišo metu laikus. Visas krūmelius labai nuodinėgas. Ir žievė, ir lapai, ir puikios uogos. Sakoma, kad mirtina dozė yra vos kelios uogos. Palėtus išrežta žievė liežuviu, ji persi viša diena. Nulaužti žalčialunkio beveik neįmanoma. Žievė plysta ligi žemės, ir greičiau augala išrausia su šaknimis, negu nuskinsi šakele.

Žalčialunkis apyretis visoje respublikoje, ištrauktas i saugojamusios floros sąrašus. Parke neretas. Auga derlingame dirvožemyje, šlapiose Zeimenos, Pliaušės, Knyčio, Tauragnos upelių pakrantėse, paezerėse ir šiaip drėgnuoose miško sklypuose. Ne naikinkime žalčialunkio! Žydinčiu šakeliu nešti i namus negaliama vien dėl pavojaus sveikatai. O žalčialunkis jau žydi...

B. ŠALTIS

Nuotrauka B. ŠABLEVICIAUS